

plifikacije te dobro osmišljeno i vizualno prijemčivo grafičko oblikovanje koje uključuje i brojne tablice, grafikone i ilustracije. Sve to uvelike olakšava usvajanje sadržaja ovog djela, koje se može čitati i linearno, poput standardnoga sveučilišnog udžbenika, ali i selektivno, poput referentnog priručnika, funkcionalnog za rješavanje pojedinačnih metodoloških, formalnih ili tehničkih problema s kojima se čitatelj neizbježno susreće tijekom znanstveno-istraživačkoga rada.

Izuzev mnoštva spoznaja o epistemološkim, metodološkim i praktičnim obilježjima znanstvenoga postupka na polju teologije, ključan je stručni doprinos ovoga djela zacrtavanje inovativnih i kreativnih smjernica za inventivna i znanstveno relevantna istraživanja sukladno recentnim istraživačkim trendovima u europskoj i svjetskoj teologiji. Također, zbog uzorne konceptualizacije, informativnosti i didaktičke primjerenosti, ova knjiga zasigurno može poslužiti i kao dragocjen priručnik studentima srodnih društveno-humanističkih disciplina, pružajući temeljit uvod i uvid u sve faze znanstveno-istraživačkog postupka i vještine akademskog pisanja. Zahvaljujući, naposljetku, praktičnoj upotrebljivosti, ovaj će priručnik nesumnjivo privući interes brojnih potencijalnih korisnika, i to ne samo u krugovima studenata i mladih znanstvenika u društvenim i humanističkim znanostima već i šire kulturne javnosti.

Kako zbog relevantnosti tematike, tako i zbog didaktički i metodički uzorno razrađenog pristupa i strukture, opravdano se može pretpostaviti da će priručnik Stanka Jambreka *Metodologija istraživanja i pisanja u teologiji* doskora postati nezaobilaznim priručnikom i kanonskim uvodom u epistemologiju, metodologiju i tehnike znanstvenog istraživanja, i to ne samo na polju teologije već i srodnih društveno-humanističkih disciplina. Time će se potaknuti i usmjeriti nova i kvalitetnija znanstvena istraživanja te, što je još važnije, podići svijest o nužnosti poznavanja i ovladavanja suvremenim metodama, tehnikama i vještinama znanstvenih istraživanja i prezentacije istraživačkih rezultata kako bi hrvatska teologija postala znanstveno relevantna i kompetitivna i u širem regionalnom i europskom okviru.

Zrinka Blažević

Roy H. Schoeman

Spasenje dolazi od Židova

Naklada Benedikta, Zagreb, 2015., 354 str.

U Nakladi Benedikta, 2015. godine je na naše tržište izašla knjiga Roya H. Schoemana *Spasenje dolazi od Židova: uloga židovstva u povijesti spasenja od Abrahama do drugog dolaska*. Tematika židovstva uvijek je aktualna: odnos između kršćanstva i židovstva; čija je Obećana Zemlja; opravdanost teologije zamjene; je

li današnji fizički Izrael uistinu Izrael; antisemitizam i holokaust; navodna genocidnost izraelskog naroda, i još mnoge druge teme, čine ideju spasenja, koja dolazi od Židova, za neke provokativnom, za neke skandaloznom, a za neke spasonosnom.

Svrha je ove knjige istražiti pravo značenje židovstva u povijesti spasenja čovječanstva i toj temi autor posvećuje devet poglavlja. U prvome poglavlju bavi se temom Židova i dolaskom mesije. Glavna je ideja ta da je Bog prije otkrivanja sebe cijelome svijetu prvo trebao pripremiti platformu s koje će to učiniti. A ta platforma jest Izrael – narod koji je Bog pripremio da bude dovoljno prikladan kako bi primio i posredovao Božje otkrivenje ostalim narodima. U skladu s time, židovski narod ima tri uloge u povijesti spasenja: a) biti potpuno predan Bogu; b) svojom odanošću i krijepošću donijeti blagoslov cijelom čovječanstvu; c) pro-ročki najaviti kasniju povijest spasenja u vlastitoj povijesti. U konačnici, na kraju poglavlja, autor sažima devet uloga koje je Bog namijenio Židovima.

Drugo poglavlje razmatra koliko su Židovi bili uspješni u ulogama koje im je Bog povjerio. Autor zagovara tezu kako Židovi, kao cjelina, nisu uspjeli u onome što su trebali, ali mali broj vjernika – „vjerni ostatak“ uspijeva ostvariti ono što Bog želi. Kao rezultat toga, ostali primaju blagoslov. Ovaj obrazac autor nalazi u primjeru Noe, Sodome i Gomore, primjeru kada Bog poštedi narod zbog Mojsija (Izl 31,7-14), prekidu suše zbog Ilije (1 Kr 18), vjernom ostatku Židova koji su prepoznali Isusa kao mesiju (većina nije) itd. Zaključak je autora kako su Židovi u konačnici uspjeli svijetu donijeti Mesiju, ali to je učinio vjerni ostatak, a ne narod u cjelini. U ostatku poglavlja, autor navodi još neke primjere iz povijesti Crkve. Na kraju poglavlja koristi se metafora „sjemena i vrste“, ističući kako svaka vrsta u sebi nosi određeni identitet i kvalitete, a to se proteže i na moralno područje. Tome se dodaju koncepti „blagoslova po izboru“ i „blagoslova po prirodi“ (nasljedne osobine, kao dio prirode pojedinca) te autor zaključuje kako je „blagoslov po izboru“, koji je pripadao isključivo Židovima prije dolaska Krista, sada isključuje nevjerne Židove, a uključuje pogane koji vjeruju u Krista. Međutim, blagoslov po prirodi i dalje ostaje Židovima budući da su oni Abrahamovo „sjeme“ i na taj način autor tumači metaforu prirodne i divlje masline iz Rimljana 11. poglavlju. Autor zaključuje kako pogani sada imaju „blagoslov po izboru“. A što se tiče Židova, i dalje imaju „blagoslov po prirodi“. „Stoga, kada dođu do vjere i budu ponovo pricijepljeni na ‘vlastito’ maslinovo drvo, kako li će biti blagoslovljeni, budući da će tada primiti blagoslov po izboru izvorno namijenjen njima, koji je savršeno usklađen s njihovim blagoslovom po prirodi od kojeg nikada nisu bili odvojeni“ (str. 40).

Treće poglavlje bavi se temom širenja kršćanstva prema van, od Židova prema poganima. Uvodno, autor pojašnjava karakter religije u davna vremena gdje su ljudi vjerovali u mnoštvo nadnaravnih bića, služili su im, a zauzvrat bi očekivali usluge od tih bogova. Jedinstveno otkrivenje dano Židovima bilo je da po-

stoji samo jedan Bog, i taj Bog zahtijevao je odvajanje od svega poganskog i nečistog. Koristeći metaforu starijeg (Židovi) i mlađeg sina (pogani), autor ističe kako obrazac prema kojem blagoslov preskače starijeg, a ide na mlađeg sina jest u biti nagovještaj onoga što će se dogoditi u povijesti spasenja, tj. da će Novi savez, koji će donijeti židovski mesija Isus, Židovi odbaciti, a masovno ga prihvatiti pogani. No je li Novi zavjet ograničen samo na Židove? Ukazujući na Židovski poriv da ostanu odvojeni, ne bi li na taj način zadržali svoj identitet, autor ističe kako je Bog ograničio Stari savez samo na Židove, a aspekt isključivosti bio je nužan za njih kako bi mogli ispuniti svoju ulogu za koju su izabrani. U skladu s tim, autor zagovara da Novi savez uključuje i pogane, a za židovske vjernike u mesiju to znači kako i dalje trebaju zadržati odvojeni etnički identitet.

Četvrto poglavlje bavi se temom mesijanske ideje u židovstvu. Autor ističe kako je ideja i vjerovanje u dolazak mesije sastavni dio Staroga zavjeta, apokrifnih spisa iz razdoblja Drugog hrama, nastavlja se u Talmudu, zatim u poznatih židovskih mislitelja srednjeg vijeka, i u naše vrijeme po tradicionalnim Židovima. Nadalje, ističe kako je bilo pokušaja da se ideja dolaska osobnog mesije ukloni iz židovstva i pretvori u opću ideju poboljšanja društva i stvaranja židovske nacije, no prema njemu, to je uzaludan pokušaj zbog prevelikog broja spisa koji govore o dolasku mesije. U ostatku poglavlja, autor donosi čitav niz biblijskih mesijanskih tekstova, pseudoepigrafskim spisima i iz Talmuda, te završava s nekoliko primjera iz Talmuda koji potvrđuju novozavjetne spise.

Peto poglavlje razmatra ulogu holokausta u židovskoj povijesti spasenja i utjecaj na židovsku teologiju. Autor ističe kako se židovska teologija temelji na tri aksioma: 1. Bog je svedobar, sveljubeći i svemoćan; 2. Židovi su izabrani narod; 3. ljudi će biti nagrađeni za dobro koje su učinili i kažnjeni za zlo koje su učinili u *ovome* životu. Budući da je ideja nagrade na nebu tek neznatno i prikriveno prisutna u Starome zavjetu (za razliku od kršćanstva), autor ističe da je holokaust predstavljao snažan izazov židovskoj teologiji. To je pak značilo da je židovska teologija, suočena s holokaustom, morala odbaciti jedan od ova tri aksioma ako je željela objasniti taj strašni događaj. A najčešće se dovodio u pitanje prvi aksiom. U ostatku poglavlja autor navodi neke negativne i pozitivne primjere Židova i njihova nošenja s tragedijom holokausta te završava dvjema stvarima. Prvo, koristeći ideju da dolasku djece (rađanju) prethodi bol, autor u događaju Herodova pokolja djece vidi vrhunac u Isusovu prvom dolasku. Gledano tipološki, holokaust bi mogao biti vrhunac koji prethodi drugom Isusovu dolasku. Holokaust je povezan sa stvaranjem države Izrael, a postojanje države Izrael jest prethodnica drugom Isusovu dolasku. Drugo, autor raspravlja o primjerenom nazivu za ono što se dogodilo Židovima tijekom Drugoga svjetskog rata: je li opravdano taj događaj nazvati „holokaustom“ – žrtva paljenica ili „šoa“ – katastrofa? Iako je ideja ljudske žrtve prisutna u židovstvu (Abraham – Izak), naglasak je na životinjskim

žrtvama, dok je kod kršćanstva obrnuto (i tu je točka prijepora). Prema nekim Židovima, nazvati stradanje Židova „žrtvom paljenicom“ značilo bi taj događaj proglasiti Božjim namjernim činom i skinuti odgovornost s ljudi.

Šesto poglavlje bavi se ideološkim temeljom nacizma, tj. duhovnom pozadinom nacizma. Na početku poglavlja autor odbacuje ideju da je nacizam izraz kršćanstva i kršćanske teologije. Naprotiv, plod je svjetovnog materijalizma, evolucije i veličanja prirodnog nad natprirodnim, i autor ga naziva izrazom „primijenjenog darvinizma“. Autor navodi tri kategorije progona Židova od strane kršćana i, obrazlažući svaku, argumentira kako se nacizam ne može svrstati ni u jednu od te tri kategorije. Za naciste nije bila upitna vjera Židova, nego njihov rasni identitet. Problem je rasa, ne vjera. Nepoželjne židovske osobine bile su dio njihove rase, a unapređenje ljudskog roda bilo je moguće jedino ako se svijet pročisti od rase koje zagađuju sve ostale „naprednije“ i „čišće“ rase i sprječavaju njihov napredak. Stoga, nacizam jest golemi eugenički program i pokušaj primjene darvinizma na društvo. Budući da je nacizam imao svoju društvenu, intelektualnu i duhovnu dimenziju, autor navodi i ukratko opisuje neke od pologa koje su pomogle utrti put nacizmu: Margaret Sanger, osnivačica organizacije *Planirano roditeljstvo* (Planned Parenthood), Joseph Arthur de Gobineau, Houston Chamberlain, *völkisch* (narodni) pokret, teozofija i Madame Blavatsky, Guido List, Adolf Lanz i časopis *Ostara*, društvo Thule, Dietrich Eckart, Alfred Rosenberg, Himmlerov SS i njegov okultistički mentor Karl Maria Wilgut i ostali. Autor dalje navodi rasprostranjenost seksualnih perverzija i homoseksualnosti u nacističkoj Njemačkoj te pokazuje koliko je reakcija Zapada na porast nacizma bila zapravo mlaka i nedovoljna. Raspravljajući o mogućoj sotonskoj motivaciji u pozadini holokausta, zaključuje kako je vjerojatno motiv bio spriječiti Isusov drugi dolazak. Budući da obraćenje Židova prethodi Isusovu drugom dolasku, uništenje Židova ili njihovo odvratanje od kršćanstva (mnogi Židovi i danas povezuju nacizam s kršćanstvom), svakako ide u tom smjeru.

Sedmo poglavlje bavi se pitanjem genocidnog antisemitizma u islamskome svijetu. Ustvrdjuje se kako antisemitizam nije započeo niti završio nacističkom Njemačkom, a u ovom poglavlju autor navodi poveznice između nacističke Njemačke i islamskog svijeta. Arapska potpora Hitleru prethodila je njegovu dolasku na vlast 1933., a uključivala je sljedeće stranke, pokrete i pojedince: *Sirijska socijalnacionalistička stranka*, čija je pripadnica bila i Sami al-Džundi, jedna od osnivačica vladajuće sirijske stranke *Baath*; egipatska stranka čiji je član bio i egipatski predsjednik Gamal Naser; veliki jeruzalemski muftija Hadž Amin al-Huseini koji je tijekom tridesetih godina 20. stoljeća pozivao na džihad protiv palestinskih Židova. Ujedno je bio Hitlerov suradnik, novačio je bosanske i druge muslimanske volontere za SS, a na području Hrvatske osnovao je i tzv. handžar diviziju. Zanimljivo je da je njegov nećak bio Jaser Arafat, poznati vođa PLO-a, a

njegov drugi štićenik bio je njegov unuk šeik Ikrime Sabri, koji je danas muftija na Hramskoj gori u Jeruzalemu; Kajralah Tulfah, jedan od sudionika u pronacističkom udaru u Iraku, čiji je nećak bio Sadam Husein; egipatski predsjednik Sadat itd. Autor nadalje navodi pregršt navoda iz islamskog svijeta koji pokazuju genocidni antisemitizam, a uključuju navode iz medija. Štoviše, navode se izvori iz službenih državnih glasila, a u pregršt laži koje se iznose na račun Židova, zamjetan je i pokušaj prekrajanja židovske povijesti s posebnim naglaskom na nijekanje povezanosti Židova s Jeruzalemom. Autor još pojašnjava kako islamski svijet vidi mir s Izraelom, nudi primjere indoktrinacije djece u islamskom svijetu kontra Židova i na kraju razmatra ulogu islama u antisemitizmu. Zaključuje se kako je islam jedina religija koja je nastala nakon konačne Božje objave u Isusu Kristu i, zbog svoje duhovne pozadine, u sebi sadrži neprijateljstvo usmjereno prema Židovima kao *narodu*, a prema kršćanstvu kao *vjeri*.

Budući da sedmo poglavlje završava razmatranjem uloge islama u događajima koji će se desiti na kraju vremena, osmo poglavlje nastavlja se na tu temu te u njemu autor raspravlja o tematici Židova i Isusova drugog dolaska. Razmatrajući neke biblijske tekstove, koji se bave ovom tematikom, u ovome kratkom poglavlju autor posebnu pažnju posvećuje ulozi židovskog naroda. Zaključuje kako će posljednji događaji biti vezani uz Jeruzalem, Hram će biti ponovno izgrađen, a nije teško zamisliti zašto bi izgradnja Hrama mogla izazvati rat poznat kao Armagedon.

Deveto poglavlje bavi se tematikom povratka Židova, no pod ovime se misli na povratak Židova u Katoličku crkvu koju autor vidi kao nastavak i ispunjenje židovstva nakon prvog dolaska Isusa Krista. Vraćajući se ponovno na Rimljane 11. poglavlje, ističe kako otvorenost za sve narode u Novom savezu ne isključuje posebno biranje Židova, a to uključuje i one Židove koji nisu priznali Isusa kao mesiju. Štoviše, njihovo odbijanje Isusa kao mesije omogućilo je spasenje poganima, a oni sami nisu posrnuli zato da propadnu. „Grane koje su odlomljene“ predstavljaju Židove izvan Crkve. Kada Židov uđe u Katoličku crkvu, događa se povratak koji Pavao opisuje u svojoj slici maslinova drveta koje je ponovno pricijepljeno na svoj izvorni, prirodni korijen. Oni tada ne napuštaju židovstvo, već ulaze u njegovu puninu. U ostatku poglavlja autor navodi primjere nekih Židova koji su postali kršćani, a završava se navođenjem primjera pogrešnog razumijevanja Izraela i Crkve. Na početku kršćanstva mnogi su mislili da čovjek mora biti član Staroga zavjeta (biti Židov) ako želi sudjelovati u Novome zavjetu. Nakon toga došlo je do ideje da je Stari zavjet poništen i zamijenjen Novim. Katolička je crkva odbacila tu nauku, no rodila se još opasnija pogreška prema kojoj su Stari i Novi zavjet odvojeni, ali jednaki – usporedni putovi spasenja, jedan za Židove, a drugi za pogane. Umjesto navedenog, autor predlaže sljedeće: „Stari savez [je] doveden do ispunjenja u Novome, u prvome dolasku, a tako će i Novi savez biti ispunjen po Starome, po povratku Židova u drugome dolasku. Stoga je trenutni

val ulaska Židova u Crkvu možda jedan od najvažnijih događaja danas ili, uistinu, u povijesti svijeta“ (str. 324). U pogovoru knjige autor opisuje svoje iskustvo obraćenja i na kraju se još nalazi bibliografija i kazalo.

Knjiga *Spasenje dolazi od Židova* predstavlja kvalitetan spoj teološkog razmatranja biblijskih tekstova, povijesnog pregleda i kritičkog osvrt na današnje vrijeme na temu uloge Židova u povijesti spasenja. Dakle, za svakog ima ponešto. Kao Židov, koji se obratio na katoličanstvo, autor razmatra ovu temu iz te perspektive, što je i za očekivati, no zaključci i uvidi koje nudi imaju sličnosti i s onime što se događa u drugim kršćanskim denominacijama. Kao posebnu vrijednost ove knjige navodim tri stvari. Prvo, autorovo izvrsno teološko razumijevanje odnosa Izraela i Crkve, gdje ne upada u zamku „teologije zamjene“ (*replacement theology*), dispencionalizma, niti produhovljavanja starozavjetnih tekstova, već argumentirano razlaže jedinstvenost položaja Židova u Božjem planu spasenja koji ne biva izgubljen u kršćanstvu. Drugo, autorov prikaz poveznice nacizma i islamskog antisemitizma predstavlja u vremenu prevladavajuće „političke korektnosti“ hvale vrijedan čin suočavanja s istinom o islamu. To, naravno, ne znači da je današnji Izrael „zlat“, no to nam poglavlje pomaže shvatiti kontekst izraelsko-arapskog sukoba, gdje je vidljivo da svi problemi između Židova i arapskog svijeta nisu počeli nastankom države Izrael 1948. god. Treće, autorov prikaz islama, u kojem se ishodište islamske vjere povezuje s duhovnim svijetom, također danas nije uobičajen način govora, a zasigurno ne bi naišao na odobravanje današnjeg Pape Franje.

Knjiga je svakako namijenjena široj publici koju zanima ova tema, posebice vjernicima, no pojedini dijelovi knjige mogu se koristiti u teološkom obrazovanju: posebno prva četiri poglavlja koja su teološka, te osmo i deveto poglavlje, koji razmatraju događaje u posljednjim vremenima (eshatologija). Zbog svoje teme, ova je knjiga aktualna ne samo za razumijevanje crkvene doktrine nego i onoga što se događa danas u svijetu budući da se i dalje nalazimo u povijesti spasenja koja se odigrava pred našim očima. Ako je autor u pravu, onda znači da nas prije Isusova ponovnog dolaska očekuje izgradnja Hrama u Jeruzalemu, kao i okupljanje vojski oko Jeruzalema, što će pak rezultirati Isusovim drugim dolaskom. U svakom slučaju, prije negoli se to dogodi, svakako pročitajte ovu knjigu.

Ervin Budiselić